

Hétindító

Múltidézés — stilizálás nélkül

Állítólag a halál gondolata, közelsége kevéssé kavarja fel az erős jellemeket. Vagy legalábbis — vallják a bölcsek — a lélekben, akaratban, tudásban erős ember az utolsó órában is megőrzi önmagát. Ugyanaz marad, aki volt.

Igy van, nem így van? A tétel igazolására akad néhány példa is. A távoli és közelmúltból. Például a bátor Galba — Nero ellenfele — így kiáltott, amikor meglátta gyilkosát: „Döfj ha az hasznos a római népnek.” Augusztus császár áldó szavakkal búcsúztatta kedvesét: „házasságunkat ne feledve élj tovább Livia...” Severus a „nagy rendcsináló” utolsó perceiben is azt suttogetta: „Jöjjetek, ha van még intéznivaló...”

Lukács György, a XX. század egyik legnagyobb gondolkodója viszont — aki tán sohasem ismerte a könnyed, csodás semmittevést —, amikor megtudta, hogy rákja van, állítólag csak azt kérdezte orvosától: mennyi időm van még hátra? Akkortájt Lukács már foglalkozott az életrajzírás gondolatával is. Am állapot a oly gyorsan romlott, hogy maga sem hitte, hogy befejezheti munkáját. Eppen ezért úgy döntött — ahogy a *Magvetőnél* most megjelent *Megélt gondolkodás* című kötet előszavában olvasom —, hogy magánra mondja életétörténetét, a már elkészített vázlat alapján. (A riporter feladatát *Vezér Erzsébet* és *Eörsi István* vállalta.)

Szörnyű illúziók

„Az emberek a saját múltjukat kívánságuknak megfelelően ástilizálják, így hát nem bizonyos gyanúval, vagy mondjuk inkább: kritikái kétkedéssel nézem, vajon igaz-e az, hogy az első nap-tól háborúellenes voltam” — olvasom a magánra mondott életírásban. Am úgy gondolom Lukács György nemcsak ez ügyben (mármint háborúellenességével kapcsolatban) keresi az „objektív bizonyítékokat”. Mondhatni — s erre bizonyíték a kötet — s nem hajlandó stilizálni és korigálni múltját. Valóban igaza van *Eörsi Istvánnak*, amikor azt állítja, hogy Lukács „önmagát mindenre való tekintet nélkül, szörnyűséges illúzióival együtt mutatja meg...” Lett légyen szó 1919-ről (amikor Poroszló főterén főbélövet nyolc állítólagos dezertőr közkatonát),

emigrációról, hazatérésről, vagy éppen újabb és újabb „pálfordulásokról”. Mert Lukács — és ezt is elmondja őszintén — tökéletes cinizmussal vállalta a „rutinszerű önkritikát” a sztálini korszakban. Hajlott arra, hogy lecserélje „nemzeti hovatartozását” is, ha ezt kívánta tőle az „életben maradás” és a „párt érdeke”... 1956-ban a maga sajátos módján „kétfrontos harcot” hirdetett. (Rákosi rendszere, és a polgári liberális tendenciák ellen.) Ugyanakkor nem kedvelte Nagy Imrét sem, mivel „nem volt határozott programja”. És mégis belépett a kormányába. Mert — ahogy a magnószalag, illetve a kötet rögzíti, őrizi a szavakat, a gondolatot — úgy vélte: Nagy Imre népszerűsége képviselheti azt az erőt, amely a spontán, nagyon heterogén mozgalmat, mégis a „szocialista keretek között tarthatja”. „Ezért fogadtam el pl. a párttagságot, sőt a miniszterséget is — hogy ebben segíthessek” — vallja Lukács György.

Judith dilemmája

Aligha tudnám visszaadni a maga őszinteségében, gazdagságában a páratlan életvallomás, a *Megélt gondolkodás* — valamennyi részletét, drámaiságát. (Mentségemre: nem tanulmányt írok a lukácsi magatartásról, hanem csak afféle, röpké kulturális ajánlót.) De nagyon szeretném, ha sokan elolvassák Lukács tanulságos életrajzát. Már csak azért is, mert benne van a „kommunista értelmiség skizofréniaja”. Újra igazat adok *Eörsi Istvánnak*, amikor így ír: „Ma már háborzongatóan komikus ez a nagyvonalú objektivitás, amellyel Lukács túlpillantva a rémségeken és ezek szörnyű indítékain, kiharcolta magának belső derűjét...” „Es ideológiai mentségeket talált a szörnyűségekre”, amelyek „hol világtörténelmileg szükségszerű, hol szükségtelen pattanások” a „totalitás viruló arcán”.

De számomra a „nagy kérdés” — továbbra is megválaszolhatatlan, megválaszolatlan kérdés marad: Lukács, a XX. század legnagyobb gondolkodója, hogyan hitte el, hogy a „sztálini haláltáborok minőségileg különbözhetnek” a másfajta haláltáboroktól? S hogyan találhatott magyarázatot meglé-

tükre? Én is csak Judith dilemmáját idézhetem: „Es, ha Isten közém és a nekem rendelt tett közé a bünt helyezte volna —, ki vagyok én, hogy ez alól magamat kivonhatnám?”

A nép ellensége

Persze tudom, nincs olyan mondat vagy helyzet, amit valamiképpen ne lehetne a visszájára fordítani. Itt van például Stockman doktor, *Ibsen: A nép ellensége* című drámájának hőse. Ez a derék doktor — a fürdővároska orvosa —, felfedezi, hogy az „éltető gyógyforrás” bizony szennyezett. Am Stockman doktor azt is hamarosan tapasztalja (miután oly hiábavalóan harcol a gyógyforrás megtisztításáért), hogy ez esetben nemcsak a fürdővíz, de a közélet is fertőzött. Kivált fertőzött, s minden aljasságra hajlamos a hivatalnok kar. Am mégis Stockman lesz a „nép ellensége”, miután a polgármester által irányított közvélemény, „hamis vádak alapján” megbélyegzi, kiközösíti. Holott bűne csupán az, hogy „kimondta az igazságot”. (*Ibsen drámáját — Arthur Miller átigazításában — e héttől kezdve a Vígyszínházban játsszák.*)

Azt hiszem, *Makk Károly* is az igazmondók bátorságát vállalta, amikor a hetvenes évek legelején — a gyönyörű reformillúziók elmúltával, a visszarendeződés, a társadalmi pangás kezdeteikor — filmet forgatott *Déry Tibor* két novellájából, *Szerellem* címmel. (A filmet ezen a héten újra levetíti a televízió.) Hiszen a film, ha rejtőzködő formában is, de olyan dolgokról beszél — koncepciók perekről, meghurcoltatásokról, a sztálini módszer továbbéléséről, s a tragédiákról —, amelyekről akkortájt nem illett beszélni. És nemcsak az író személye okán. (Bár akkortájt, *Déry* is — akárcsak Lukács — egyszerre volt „megtört személyiség” és a „szektánsok szabad prédája”.)

Talán nem szükséges részletesen felmondanom a film történetét. Mindenesetre, a film szereplői nem hitték azt, hogy egyszerre lehet „nem etikusan” és mégis helyesen cselekedni. Mert a *Szerellem* hősei hűek maradtak egymáshoz és az élethez. Bárminnyire is nehéz volt akkoriban.

Gantner Ilona